

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З МІГРАНТАМИ

У статті аналізується одна із моделей соціальної роботи з етнічними групами, які змушені змінити місце проживання.

Ключові слова: мігранти, міграція, методи соціальної роботи.

В статье анализируется модель социальной работы с этническими группами, меняющими место жительства.

Ключевые слова: мигранты, миграция, методы социальной работы.

This article deals with one of the models of social work with the ethnic groups, which have to change the place of living.

Key words: migrants, migration, the methods of social work.

Міграційні процеси в сучасному світі значно впливають на господарське життя, розміщення, чисельність і стан людських ресурсів різних територій планети. Саме міграція багато в чому визначає економічний і соціальний стан багатьох сучасних держав.

Міграція є неоднозначним соціальним процесом, адже, з одного боку, вона життєво необхідна і неминуча для нормальної життєдіяльності та пов'язана з перерозподілом трудових ресурсів, а з іншого – має вимушений характер, призводить до зростання соціальної напруженості, породжуючи проблеми із життєзабезпеченням мігрантів, їх медичним обслуговуванням, психологічними питаннями, пов'язаними з адаптацією на новому місці проживання.

Вирішувати ці проблеми досить складно навіть для заможних західноєвропейських чи північноамериканських країн, а для України тим паче. Розв'язання проблем мігрантів та біженців вимагає значних матеріальних та фінансових ресурсів для їх облаштування. Крім того, потрібно утримувати соціальну службу, що займатиметься вирішенням означених питань. Проте на все це в Україні не вистачає коштів.

Не дивлячись на це, проблеми міграції потребують свого вирішення, оскільки некеровані міграційні потоки мають тенденцію до криміналізації, а біженці та мігранти, які не забезпечені хоча б мінімальною допомогою з боку держави, змушені вдаватися до самостійного пошуку засобів існування. Досить часто єдиним таким засобом є злочинна діяльність.

Питання соціальної допомоги особам, які потрапили у складну життєву ситуацію в зв'язку з переселенням набуває сьогодні особливої актуальності. Адже державі, мабуть, вигідніше допомогти мігрантам вирішити хоча б мінімальні соціальні проблеми, ніж чекати їх самостійного розв'язання.

Термін «міграція населення» (від лат. *migratio* – переселення) означає процес переселення (переміщення) людей, що перетинають кордони тих чи інших територій зі зміною місця проживання назавжди чи на тривалий термін. За визначенням ООН, міграцією вважається переміщення осіб на термін більше шести місяців. Існує й ширше тлумачення означеного поняття, відповідно до якого міграція – це усі види руху населення, що мають суспільну значимість, включаючи переміщення з передмістя в місто, всередині міста тощо.

Виділяють чотири основних типи міграції: епізодичну (поїздки на відпочинок, навчання), маятникову (переміщення відносно стабільними маршрутами), сезонну (як правило, поїздки на сезонні роботи), поворотний і безповоротний тип. Саме безповоротний тип зазвичай породжує найбільшу кількість проблем і є об'єктом соціальної роботи.

За ступенем керованості розрізняють організовану міграцію, здійснювану за участю державних чи суспільних органів, і неорганізовану (стихійну), що реалізується силами і засобами самих мігрантів. Прикладом організованої міграції є освоєння цілини в 50-х роках ХХ століття.

Щодо переміщення розрізняють добровільну, вимушену і примусову міграцію. Добровільна міграція здійснюється людиною за власною волею в пошуках кращого місця роботи чи житла. Приклади примусової міграції можна знайти в сучасній історії – це і сталінські депортації народів, і практика вивозу фашистськими окупантами радянських громадян на роботу в Німеччину в роки Великої Вітчизняної війни. Під вимушену міграцію потрапляють особи, змушені залишати місце свого проживання через воєнні дії, або які рятуються від тих чи інших природних чи антропогенних катаклізмів (наслідків землетрусів, повеней, промислових аварій та ін.).

Ще одним типом міграції в межах однієї держави є внутрішня і зовнішня міграція – еміграція й імміграція, тобто виїзд і в'їзд громадян з однієї країни в іншу на постійне проживання чи проживання на тривалий термін.

Об'єктом турботи соціальних служб є переважно особи, які в'їжджають у країну – іммігранти. Згідно із законодавством України імміграція – це прибуття в Україну чи залишення в Україні у встановленому законом порядку іноземців та осіб без громадянства на постійне проживання.

Відповідно іммігрант – це іноземець чи особа без громадянства, яка отримала дозвіл на імміграцію і прибула в Україну на постійне проживання, або перебуваючи в Україні на законних підставах, отримала дозвіл на імміграцію і залишилася в Україні на постійне проживання.

На жаль, поза чітким законодавчим визначенням залишилося поняття нелегальної імміграції та нелегальних іммігрантів. У зв'язку з цим нелегальні міграційні процеси та соціальна робота з нелегальними мігрантами, враховуючи її підвищену складність, потребують законодавчого врегулювання.

Однією з найскладніших у кількісному і соціальному відношенні груп мігрантів є біженці. Хоча за своєю етимологією терміни «мігранти» і

«біженці» досить близькі й означають осіб, що змінили (тимчасово чи назавсім) місце свого проживання, однак біженці є особливою групою, яка досить суттєво відрізняється від інших груп мігрантів, має свій особливий статус та потребує особливих підходів у соціальній роботі. У міжнародному праві і юридичних системах деяких держав розуміння цих термінів дещо різняться. Відповідно зміст і основні аспекти технології соціальної роботи з мігрантами багато в чому детермінуються тим, до якого типу за своїм соціальним і юридичним статусом вони належать: мігранти, іммігранти, біженці, переселенці.

За визначенням Конвенції ООН про статус біженців, прийнятій 28 липня 1951 року, біженці – це особи, які були змушені залишити свою країну через побоювання переслідування за расовими, релігійними, національними причинами, за приналежністю до визначеної соціальної групи чи політичними переконаннями.

Якщо ще 10-13 років тому проблеми біженців для України не існувало, то сьогодні, з розвитком конфліктів у деяких колишніх республіках СРСР та на Близькому сході, а також у зв'язку з тим, що кордони держави стали "прозорими", проблема біженців та мігрантів із бідних країн Сходу та Африки стає досить гострою та потребує уваги соціальних служб.

Дослідження міжнародного досвіду свідчить, що в роботі з мігрантами вирішальну роль відіграє міграційна урядова політика, практичне виконання якої у всіх сферах державної і суспільної діяльності забезпечує чітко сформульована Програма з питань відносин між різними громадами.

Встановлення в країні добросусідських відносин між її громадянами та іммігрантами передбачає надання їм міцного правового статусу та рівних можливостей із метою участі в різних сферах суспільного життя. Зважаючи на це, проблеми етнічних відносин і питання роботи з мігрантами варто розв'язувати, враховуючи наступні принципи:

- по-перше, слід пам'ятати, що більшість іммігрантів залишаться в країні, яка прийняла їх, на постійне чи тривале проживання і зможуть зробити вагомий вклад у розвиток її економіки;
- по-друге, органи державної влади повинні сприяти адаптації й успішній інтеграції іммігрантів у нове суспільство, боротися з їх дискримінацією;
- по-третє, варто усвідомлювати, що інтеграція і встановлення добросусідських відносин між місцевим населенням і мігрантами – це довготривалий процес, який, поряд з іншими проблемами, передбачає надання іммігрантам (зокрема і тим, що тут народилися і довгий час проживають) можливості отримання громадянства країни.

В умовах загострення міграційної ситуації надзвичайно важливим кроком є запровадження в місцях зосередження мігрантів офіційних органів, які б займалися координацією дій, спрямованих на інтеграцію й асиміляцію мігрантів, надання їм рівних можливостей із місцевим населенням. Зокрема, урядовим структурам, місцевим органам влади, профспілковим комітетам,

роботодавцям слід забезпечити їм у країні перебування вільного доступу до освіти й інформації, а також надання житла за помірну плату.

Міжнародна практика засвідчує, що примусова концентрація іммігрантів у визначених міських кварталах чи сільських населених пунктах рівносильна сегрегації, а отже, є небажаною. Таким чином, насильницьке розосередження іммігрантів, перешкода їм у поселенні викликає в них недовіру до влади.

Для різних груп мігрантів політика щодо їх розселення може бути різною. Так, наприклад, для кримських татар розселення компактними етнічними групами є бажаним для них, адже сприяє збереженню їх етнічності. Крім того, в Криму це – переважаюча нація, для якої означене питання є питанням національного самовизначення. Щодо інших іммігрантів – вихідців з України, то для них найкращим є розселення за місцем їх народження.

Усунення дискримінації і задоволення потреб мігрантів буде більш ефективним, якщо міграційні служби комплектуватимуться особами іммігрантського походження. Крім того, центральним і місцевим структурам варто розробити загальнонаціональні, регіональні та муніципальні програми, що допоможуть мігрантам інтегруватися в українське суспільство.

Також варто зауважити, що ряд повсякденних міграційних проблем слід вирішувати на місцевому рівні, адже саме від місцевої влади, центральних урядових органів та неурядових організацій усіх рівнів залежить, якими будуть відносини між іммігрантами і місцевими населенням.

Поліпшення становища мігрантів спостерігається за умов активізації їх власного соціального потенціалу. Так, країни, в яких нараховується значна кількість мігрантів, сприяють виникненню асоціацій іммігрантів і етнічних груп (наприклад, земляцтв), завдяки яким формуються суспільні фонди, призначені для розробки і реалізації проектів, що відбивають інтереси мігрантів і біженців. Важливе значення при цьому надається питанням культури і релігії, традицій і звичаїв. Позитивних результатів досягають ті органи влади, що докладають значних зусиль для встановлення контактів із представниками різних конфесій, обговорення ними проблем, що однаковою мірою цікавлять як корінних жителів, так і мігрантів.

Таким чином, основними перспективними напрямками, що спрямовані на суттєве поліпшення ефективності соціальної роботи з мігрантами, є:

- налагодження і розвиток зв'язків із міжнародними організаціями, що займаються проблемами міграції;
- організація взаємодії між центральними та регіональними державними відомствами, установами і місцевими органами влади, що вирішують проблеми міграції і мігрантів;
- взаємодія між державними структурами, громадськими організаціями і фондами, що займаються соціальним захистом і допомогою мігрантам;
- створення громадських організацій, що займаються проблемами мігрантів;
- розробка оптимальної структури щодо діяльності як стаціонарних, так і нестаціонарних установ соціальної допомоги мігрантам відповідно до умов конкретних регіонів;

- створення установ соціального захисту мігрантів (центрів соціального захисту, реабілітаційних центрів, кризових стаціонарів, інтернатів, консультацій, пунктів видачі матеріальної допомоги тощо);
- організація підвищення кваліфікації фахівців щодо роботи з мігрантами;
- проведення соціологічних і маркетингових досліджень проблеми;
- організація соціальної реклами державної і місцевої міграційної політики;
- розробка правових основ надання мігрантам пенсій та різноманітної фінансової допомоги;
- розробка правових основ соціального, санітарного, медичного і педагогічного контролю життєдіяльності мігрантів;
- розробка правових основ профілактики девіантної поведінки осіб із числа мігрантів;
- організація курсів і семінарів щодо професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації мігрантів.

Виокремлюють такі два види соціальної роботи з мігрантами:

1. Практична соціальна робота (робота з конкретною людиною чи групою людей, які потребують соціальної допомоги).
2. Організаційна робота (організація роботи соціальної служби, розробка конкретних програм діяльності та ін.).

Практична соціальна робота з мігрантами передбачає такі основні напрямки: соціальний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, соціально-економічний, соціально-інформаційний, соціально-трудоий та медико-соціальний.

1. *Соціальний напрямок* (впроваджується спільно із Пенсійним фондом) включає: проведення соціальних консультацій та заходів щодо соціальної реабілітації в стаціонарних і нестаціонарних умовах; виявлення осіб, які потребують соціальної допомоги, а також осіб з девіантною поведінкою та асоціальних родин; здійснення соціальної діагностики; сприяння мігрантам в одержанні пенсій та інших виплат; організація груп самопомоги і взаємодопомоги, культурно-дозвіллевої роботи з людьми похилого віку й інвалідами з числа мігрантів; вирішення питань бездомності (допомога в одержанні гуртожитку, тимчасового житла чи придбанні власного житла; сприяння поверненню майна і одержанню компенсацій; взаємодія з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги мігрантам) та дитячої безпритульності.

2. *Соціально-інформаційний напрямок* (впроваджується спільно із Держкомстатом та засобами масової інформації) передбачає: інформування мігрантів щодо діяльності соціальних служб; збір інформації про мігрантів (у тому числі й від самих мігрантів) та її систематизація з метою організації оптимальної соціальної роботи з даною категорією населення; інформування громадськості щодо проблем міграції і мігрантів (головним чином, через засоби масової інформації) з метою встановлення мігрантами стійких соціальних

зв'язків; сприяння адекватному висвітленню теми міграції в засобах масової інформації.

3. *Соціально-психологічний напрямок* (впроваджується у взаємодії з органами освіти й охорони здоров'я) включає: психологічне консультування; психологічну корекцію і допомогу в соціальній адаптації; психологічну допомогу в гострих кризових ситуаціях й в умовах післятравматичного стресу; психопрофілактику стресів; психологічні тренінги з мігрантами; навчання аутотренінгам і психологічній саморегуляції; психологічну діагностику розвитку дітей і підлітків із родин мігрантів; психологічну діагностику і консультування у зв'язку зі здобуттям нової спеціальності.

4. *Соціально-педагогічний напрямок* (впроваджується у взаємодії з органами освіти, охорони здоров'я та правопорядку) передбачає: проведення консультацій із питань родини й виховання дітей; соціально-педагогічну роботу з дітьми та підлітками; соціально-педагогічну допомогу дітям і підліткам, які мають проблеми з навчанням; контроль за одержанням освіти дітьми і підлітками з родин мігрантів; професійне консультування і сприяння одержанню професійної освіти підлітками й молоддю з числа мігрантів; проведення дозвіллевих заходів для дітей і підлітків, спрямованих на адаптацію до нових умов.

5. *Соціально-правовий напрямок* (впроваджується у взаємодії з правоохоронними органами) передбачає: захист прав мігрантів; надання мігрантам інформації про їхні права та обов'язки; соціально-правове консультування.

6. *Медико-соціальний напрямок* (впроваджується у взаємодії зі службами охорони здоров'я) передбачає: медико-соціальне консультування; надання долікарняної медичної допомоги; сприяння мігрантам у проведенні диспансеризації; контроль за адекватною санітарно-профілактичною роботою й дотриманням норм соціальної гігієни; виявлення хронічно хворих і непрацездатних осіб та організація для них спеціалізованих медико-соціальних консультацій; соціально-психіатрична діагностика й допомога; сприяння в придбанні ліків та інших медичних засобів; виділення (за необхідності) фінансової допомоги на лікування; направлення в спеціалізовані медичні установи; контроль за санітарним станом житла мігрантів.

7. *Соціально-економічний напрямок* передбачає: консультації з соціально-економічних питань; надання стартової фінансової допомоги, а також допомоги продуктами, речами тощо (ліки, будівельні матеріали та ін.).

8. *Соціально-трудоий напрямок* (контакт зі службами зайнятості) передбачає: сприяння в одержанні основної і додаткової роботи, відкритті власної справи; консультування з питань працевлаштування, зайнятості й профорієнтації; допомогу в професійній підготовці й перепідготовці.

Усі вищеперераховані напрями потребують певного вдосконалення та розвитку. Якщо соціальна робота за фінансовими напрямками є досить обмеженою, то за рахунок удосконалення організаційних і технологічних елементів можна значно поліпшити соціальну роботу за іншими напрямками.

Висновок. Головним напрямом діяльності соціальних служб щодо питань міграції є зведення до мінімуму її негативних тенденцій і наслідків, адже міграція може як урятувати економіку регіону, так і призвести до її соціального вибуху. У зв'язку з цим соціальним службам необхідно готувати кадри для роботи з мігрантами, накопичувати інформацію про відповідні форми й методи роботи, опановувати засоби, за допомогою яких можна здійснювати керування означеним процесом.

Досконалі технології соціальної роботи з мігрантами не призведуть до позитивних результатів без наявної чіткої й продуманої державної політики та програми із прогнозування міграційних процесів і конкретних міграційних потоків, сприяння мігрантам і біженцям в адаптації до нових місць поселення. Вирішення подібних проблем можливе за умов спільної діяльності органів влади (центральної і місцевої) та виділення для мігрантів квот і певних територій для поселення.

Незважаючи на гостроту проблеми, діяльність соціальних служб щодо роботи з мігрантами залишається в стадії формування. Проте сам факт звернення суспільства і держави до означеної проблеми вселяє неабиякий оптимізм щодо її вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Європейська конвенція про правовий статус трудящих мігрантів. – Страсбург, 1977. – 24 листопада.
2. Закон України «Про біженців» № 2557-III від 21 червня 2001 року.
3. Закон України «Про громадянство України» № 2235 від 18.01.2001 року.
4. Закон України «Про імміграцію» № 2491-III від 7 червня 2001 року.
5. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» № 2942 від 10.01.2002 року.
6. Конвенція про захист прав людини та основних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу №11 від 01.11.1998. – Рим, 04.11.1950.
7. Конституція України. – К., 1996.

Дата надходження до редакції: 14. 12. 2013 р.